

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ
ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

НАЗАРОВЕЦЬ МАРИНА АНАТОЛІВНА

УДК 026:004:001(043.3)

**ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ ПІДТРИМКИ
НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ
В БІБЛІОТЕКАХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство
27 – соціальні комунікації

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук
із соціальних комунікацій

ХАРКІВ – 2020

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.
Роботу виконано в Київському національному університеті культури і мистецтв, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор наук із соціальних комунікацій
СЕРБІН Олег Олегович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, директор Наукової
бібліотеки ім. М. Максимовича

Офіційні опоненти: доктор наук із соціальних комунікацій,
старший науковий співробітник
ВОСКОВОЙНИКОВА-ГУЗЄВА
Олена Вікторівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
завідувач кафедри бібліотекознавства
та інформології;

кандидат наук із соціальних комунікацій
КОЛЕСНИКОВА Тетяна Олександрівна,
Дніпровський національний університет
залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна,
директор науково-технічної бібліотеки

Захист відбудеться 23 грудня 2020 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.807.02 в Харківській державній академії культури за адресою: 61057, м. Харків, Бурсацький узвіз, 4.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківської державної академії культури за адресою: 61057, м. Харків, Бурсацький узвіз, 4.

Автореферат розісланий 20 листопада 2020 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. А. Маркова

Підписано до друку __. __. 2020 р. Формат 60x84/16

Гарнітура «Times». Папір для мн. ап.

Ум.-друк. арк. 0,9. Тираж 100. Зам. № ____

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Невід’ємною функцією сучасної бібліотеки закладу вищої освіти (ЗВО) є обслуговування процесів дослідницької діяльності науково-педагогічних працівників установи. Зміни, які відбуваються нині в цифровому науковому середовищі, безпосередньо впливають і на трансформацію бібліотечних процесів. Розвиток інформаційних технологій сприяє виникненню нових форматів проведення наукових досліджень та поширення їхніх результатів.

Поява багатьох цифрових інструментів, як спеціалізованих, створених для підтримки наукової комунікації на певному етапі дослідження, так і універсальних (соціальні медіа, платформи для створення блогів, фото- та відеохостинги тощо), заснування нових і припинення роботи неактуальних електронних інструментів, збільшення кількості доступних засобів обміну цифровими даними (смартфон, персональний комп’ютер та ін.) в умовах постійного оновлення і збільшення кількості інформації в інтернеті сприяли формуванню нових напрямів участі бібліотек у процесах підтримки наукової комунікації. Бібліотеки провідних світових закладів вищої освіти пропонують своїм користувачам інформаційні послуги, спрямовані на ознайомлення та вибір найкращих цифрових інструментів, які максимально ефективно допомагатимуть дослідникам співпрацювати з колегами, ділитися результатами досліджень, будувати власну наукову кар’єру тощо. В Україні переважна більшість бібліотек ЗВО лише починають опановувати роботу з подібними спеціалізованими інструментами.

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена наявністю таких основних протиріч між: необхідністю інтернаціоналізації та відкриття світові досягнень української науки за допомогою нових комунікаційних технологій і низькою ефективністю участі бібліотек ЗВО України в забезпеченні цього процесу; об’єктивною потребою в наданні користувачам якісних інформаційних послуг з використання цифрових інструментів підтримки наукової комунікації в бібліотеках ЗВО та нерозробленістю теоретико-методичних засад їх системного впровадження. Ґрунтовний аналіз українських бібліотекознавчих досліджень останніх років дозволяє стверджувати, що найважливіші аспекти означеної проблематики ще не набули комплексного вивчення. Це є додатковим свідченням актуальності теми дисертаційного дослідження.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження пов’язаний із реалізацією Законів України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про Національну програму інформатизації», Стратегією розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 р. «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України»,

«Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр.», іншими законодавчими і програмними документами українського уряду.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розроблення теоретико-методичних та організаційних засад системного впровадження послуг з використання цифрових інструментів підтримки наукової комунікації в бібліотеках закладів вищої освіти України.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких *завдань*:

- визначити вектори диверсифікації бібліотечно-інформаційних послуг щодо підтримки наукової комунікації під впливом цифровізації суспільства;
- виявити стан наукової розробленості досліджуваної проблеми в українському бібліотекознавстві;
- охарактеризувати міжнародні спеціалізовані класифікації цифрових інструментів підтримки наукової комунікації;
- установити стан використання популярних цифрових інструментів підтримки наукової комунікації дослідниками в Україні;
- узагальнити наявний досвід використання цифрових інструментів підтримки наукової комунікації бібліотеками ЗВО України та світу;
- розробити базову структурну модель організації послуг з використання цифрових інструментів підтримки наукової комунікації в бібліотеках ЗВО.

Об'єкт дослідження — цифрові інструменти підтримки наукової комунікації.

Предмет дослідження — сучасний стан та тенденції розвитку послуг з використання цифрових інструментів підтримки наукової комунікації в бібліотеках ЗВО України.

Методи дослідження. Для досягнення мети й вирішення поставлених завдань застосовано соціокомунікативний, системно-діяльнісний, класифікаційний, компаративний підходи, що дозволило довести необхідність та ефективність комплексного впровадження бібліотеками ЗВО послуг з використання цифрових інструментів підтримки наукової комунікації на всіх етапах реалізації науковцями їх дослідницьких проєктів.

Для визначення стану розробленості наукової проблеми використовувалися історіографічний метод, джерелознавчий пошук та аналіз профільних публікацій з теми дослідження; класифікаційний підхід — для впорядкування різновидів цифрових інструментів підтримки наукової комунікації; статистичні методи — для оцінки ступеня використання цифрових інструментів супроводу наукової комунікації українськими дослідниками; порівняльний метод і контент-аналіз офіційних веб-сайтів бібліотек ЗВО України та світу — для встановлення асортименту іннова-

ційних послуг з використання цифрових інструментів підтримки наукової комунікації; моделювання — для розробки структурної моделі організації послуг з використання цифрових інструментів підтримки наукової комунікації в бібліотеках ЗВО.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в дисертації *вперше*:

- доведено необхідність наскрізного застосування бібліотеками ЗВО України інноваційних послуг з використання цифрових інструментів підтримки наукової комунікації на всіх етапах дослідницького процесу, що забезпечить надійний та оперативний інформаційний супровід управління дослідницьким проєктом; пошуку, аналізу, отримання і поширення даних наукових досліджень; архівування, оприлюднення, популяризації та експертної оцінки наукових результатів;

- здійснено комплексний аналіз ефективності впроваджених у бібліотеках ЗВО світу й України послуг з підтримки наукової комунікації за допомогою цифрових інструментів;

- виявлено найкращий зарубіжний досвід застосування можливостей цифрових інструментів підтримки бібліотеками ЗВО діяльності науковців на всіх етапах дослідницького процесу;

- розроблено й апробовано базову структурну модель організації послуг з використання цифрових інструментів підтримки наукової комунікації в бібліотеках ЗВО, яка ґрунтується на комплексному та послідовному застосуванні всіх наявних інструментів, що оптимально забезпечують реалізацію таких основних етапів дослідницького процесу: «підготовка», «відкриття», «аналіз», «написання», «публікація», «пропагування», «оцінювання»;

удосконалено:

- методику організації надання бібліотеками ЗВО послуг з підтримки наукової комунікації з використанням цифрових інструментів на кожному з етапів дослідницького процесу;

- критерії відбору найефективніших з наявних цифрових інструментів підтримки наукової комунікації для наукового дослідження;

набули подальшого розвитку:

- наукові уявлення про спеціалізовані міжнародні класифікації цифрових інструментів підтримки наукової комунікації (Connected Researchers, DiRT Directory, Innovations in Scholarly Communication);

- напрями інноваційної діяльності бібліотек ЗВО щодо розширення асортименту послуг з наскрізної підтримки наукової комунікації за допомогою цифрових інструментів на всіх етапах наукового дослідження.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що їх доцільно використовувати в процесі створення та підтримки нових біб-

ліотечних сервісів для задоволення інформаційних потреб користувачів бібліотек ЗВО; у бібліотекознавчих дослідженнях з проблематики підтримки наукової комунікації; у розробленні національних науково-дослідницьких програм та планів науково-дослідної роботи окремих бібліотек. Результати проведеної роботи будуть корисними при розробленні плану заходів реалізації напряму «Науковий супровід розвитку бібліотек в умовах якісних змін», затвердженого Стратегією розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України». Результати дослідження можуть бути використані в процесі підготовки фахівців зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». Основні результати дисертаційного дослідження використано і реалізовано в процесі створення та організації діяльності Служби інформаційного моніторингу наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Національного університету імені Тараса Шевченка, про що свідчить акт про впровадження.

Особистий внесок здобувача. Усі результати, висновки, наукові положення, що містяться в дисертації, авторка отримала особисто. У працях, опублікованих у співавторстві, дисертантці належить: аналіз фінансового становища бібліотечної галузі України, опис цифрових інструментів, які використовуються бібліотекарями для пошуку впливових наукових журналів; аналіз даних про публікації українських аспірантів у бібліотекознавчих журналах; опис основних напрямів роботи Служби інформаційного моніторингу наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Національного університету ім. Тараса Шевченка, що конкретизовано в списку публікацій здобувачки.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові положення, висновки і результати дисертаційного дослідження оприлюднені на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях: «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства» (Львів, 2013), «Наукова комунікація в цифрову епоху» (Київ, 2016), «Бібліотека как феномен культуры» (Мінськ, 2016), «Бібліотеки в информационном обществе: Сохранение традиций и развитие новых технологий» (Мінськ, 2016), «Наукова комунікація в цифрову епоху» (Київ, 2017), «Університетська бібліотека: час змін, трансформацій, нововведень» (Харків, 2017), «Бібліотеки вищих навчальних закладів: досвід та перспективи» (Одеса, 2017), «Медіаграмотність у сучасному суспільстві» (Київ, 2018), «Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі» (Київ, 2018), «Бібліотеки закладів вищої освіти: досвід та перспективи» (Одеса, 2018), «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку» (Харків, 2018).

Публікації. Основні результати й висновки дисертаційного дослідження висвітлено в 14 публікаціях: 7 — статті в наукових фахових виданнях (5 статей — у фахових виданнях України; 2 статті — у зарубіжних наукових фахових періодичних виданнях, що індексуються в наукометричних базах даних); 4 — у виданнях, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації; 3 — у виданнях, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (229 найменувань), 7 додатків. Загальний обсяг дисертації — 238 сторінок (основна частина — 175 сторінок, у тому числі 25 рисунків, 2 таблиці та 28 діаграм).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету та завдання, визначено його об'єкт і предмет, наведено дані про зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Охарактеризовано методи дослідження, розкрито наукову новизну й практичне значення отриманих результатів, наведено відомості про апробацію та впровадження результатів дисертації, публікації автора.

У першому розділі — «Теоретичні засади впровадження послуг з використання цифрових інструментів підтримки наукової комунікації в бібліотеках ЗВО», який складається з трьох підрозділів, — охарактеризовано напрями диверсифікації інформаційно-бібліотечних послуг в умовах еволюції наукової комунікації під впливом інформаційних технологій, визначено стан наукової розробленості проблеми й обґрунтовано вибір методологічної бази дослідження.

Доведено, що розвиток цифрових та мережних технологій сприяв виникненню оперативніших каналів комунікації, стиранню часових, просторових, мовних бар'єрів між дослідниками, зробив можливим обмін тими видами наукових даних, які не могли передаватися через обмежений формат журнальної публікації. Комунікація між дослідниками нині здійснюється у форматі 24/7, як через формальні, так і неформальні канали, за допомогою різноманітних цифрових інструментів, які супроводжують усі етапи дослідницького процесу, підвищують ефективність поширення наукових результатів, спілкування з колегами та громадськістю, управління кар'єрою дослідника загалом. Практично безмежні можливості обміну даними, вивчення досвіду колег з будь-якої країни світу, прозорі механізми для критики опублікованих ідей та результатів, пошуку дослідників, котрі працюють над тією чи іншою темою, дозволили зробити науку більш колегіальною та продуктивною, аніж до моменту запровадження цифрових технологій до процесів наукової комунікації.

Спостерігаючи за змінами в системі наукових комунікацій, спричиненими розвитком новітніх технологій та Всесвітньої мережі, бібліотечне співтовариство усвідомлює негайну потребу в трансформації бібліотечних послуг. Бібліотеки розробляють нові послуги для забезпечення потреб дослідницького процесу, щоб допомагати користувачам швидше орієнтуватися в інноваціях, ефективніше аналізувати й оцінювати наукову інформацію в умовах глобалізації та стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

У процесі формування теоретико-методологічного підґрунтя дослідження особливого значення набули концепції еволюційних трансформацій у системі соціальних комунікацій К. Шеннона й У. Уівера, Н. Вінера, П. Вацлавіка, В. Шрамма, М. Маклюєна, Е. Тофлера, М. Кастельса, В. Ільганасвої, Г. Шемаєвої, Г. Швецової-Водки, С. Іщука, Л. Ситниченко. Особливості розвитку наукової комунікації досліджувалися на основі публікацій Т. Бернерс-Лі, М. Фічетті, Т. О'Рейлі, В. Воронкової та ін.; тенденції щодо її цифровізації — за Т. Краузі, Б. Крамер й І. Босманом, М. Вальдропом, С. Бартлінгом та С. Фрісайком, Г. Гроссек і Р. Бран, К. Хінсенном, Дж. Хард та ін. Цінними для осмислення можливостей бібліотеки як посередника в системі наукових комунікацій були праці М. Слободяника, В. Ільганасвої, Л. Костенка, Г. Шемаєвої, І. Давидової, О. Кобелева, О. Воскобойнікової-Гузевої, Т. Колесникової та ін. Вектори трансформації бібліотек України в умовах мінливих політичних, соціально-економічних і техніко-технологічних змін, які призвели до суттєвого розширення діапазону бібліотечних функцій та сервісів, визначалися на основі ідей С. О'Дел, М. Слободяника, О. Василенко, С. Дубової, О. Онищенко, Л. Петрової, О. Воскобойнікової-Гузевої, О. Сербіна, В. Медведєвої, Н. Стрішенець та ін. Ключові принципи діяльності й інноваційні послуги бібліотек, пов'язані з впливом веб-технологій (Web 2.0, Web 3.0, Web 4.0), досліджувалися за публікаціями Дж. Манеса, Д. Солов'яненка, Т. Ярошенко, О. Мар'їної, К. Лобузїної, І. Лобузїна, С. Назаровця та Є. Кулик.

Теоретико-організаційні й технологічні особливості забезпечення науковими бібліотеками процесів відбору, комплектування, зберігання та надання доступу до мережних ресурсів охарактеризовано в ґрунтовних дослідженнях українських бібліотекознавців Г. Шемаєвої, В. Копанєвої, Н. Стрішенець, К. Лобузїної, І. Лобузїна й ін. Актуальними для вирішення завдань дисертаційного дослідження, пов'язаними з опануванням бібліотеками бібліометричних технологій і наукометричних досліджень були напрацювання Л. Костенка та С. Назаровця. Окремі аспекти практичного впровадження нових бібліотечно-інформаційних послуг, заснованих на використанні цифрових інструментів підтримки наукової комунікації,

висвітлювалися в працях Р. Бала та Д. Тунгера, Ш. Корралла, Т. Колтая, М. Кеннана й В. Афзала, Г. Буєно де ла Фуенте, В. Білоус і Т. Колесникової. Особливості використання окремих цифрових інструментів підтримки публікаційної активності науковців розглянуто в публікаціях М. Балехегма, Дж. Білла, Б. Бьорка, Дж. Да Сілви, Г. Іфіджа, А. Мас-Бледа, М. Тілвела та К. Коуша, Х. Добсон, К. Домбровські, Ю. Гарфілда, І. Тихонкової, Е. Харзінг і С. Алакангас, Дж. Джонса, Дж. Мічадо, Х. Моеда й ін.

На підґрунті всебічного аналізу спеціальної літератури доведено, що проблема системного впровадження послуг з використання цифрових інструментів підтримки наукової комунікації в бібліотеках закладів вищої освіти України ще не була предметом самостійного дисертаційного дослідження.

Дослідницький потенціал соціокомунікативного та системного підходів дозволив реконструювати в умовах цифровізації складові наукової комунікації, яка реалізується через посередництво бібліотеки ЗВО, обґрунтувати раціональний інструментарій підтримки інформаційної взаємодії в системі «науковець як споживач та автор наукової інформації» — «канали наукової комунікації» — «бібліотека ЗВО як комунікаційний посередник». Установлення на основі системно-діяльнісного підходу основних етапів реалізації наукового дослідження сприяло визначенню для кожного з них ефективних цифрових інструментів задоволення інформаційних потреб науковців, розробленню базової структурної моделі організації послуг з використання таких інструментів у бібліотеках ЗВО.

У другому розділі — **«Цифрові інструменти підтримки наукової комунікації»**, який складається з трьох підрозділів, охарактеризовано існуючі нині класифікації означених інструментів, реконструйовано основні етапи дослідження та цифрові інструменти, які допомагають оптимально реалізувати комунікаційні потреби на кожному з них, наведено результати аналізу сучасного стану використання цифрових комунікаційних інструментів українськими дослідниками.

Зокрема, виявлено й проаналізовано три доступні в інтернеті класифікації цифрових інструментів підтримки наукової комунікації, які розташовані на популярних ресурсах, що регулярно оновлюються: класифікація Connected Researchers, за якою цифрові інструменти, що використовуються в процесі наукового дослідження та публікації його результатів, поділяються за їх функціональними можливостями на сім великих груп; класифікація DiRT Directory, що впорядковує цифрові інструменти (які використовують переважно для потреб цифрової гуманітаристики) за основними процесами циклу дослідницької діяльності, кожний з яких, у свою чергу, поділяється на більш деталізовані методики; класифікація

Innovations in Scholarly Communication узагальнює цифрові інструменти, що вирізняються за етапами процесу наукового дослідження.

На базі останньої охарактеризовано специфіку основних цифрових інструментів за наступними етапами процесу дослідження:

- «підготовка» — інструменти, які допомагають науковцям керувати процесом дослідження, шукати партнерів та джерела фінансування для проведення дослідження;

- «відкриття» — інструменти, що використовуються для пошуку даних і наукової літератури, отримання доступу до повних текстів документів та даних, веб-сервіси для отримання рекомендацій і сповіщень про появу нових документів за темою дослідження й інструменти для читання та анування текстів;

- «аналіз» — цифрові інструменти, якими послуговуються для аналізу, поширення й отримання даних наукових досліджень;

- «написання» — інструменти, що використовуються в процесі створення рукописів публікацій з результатами досліджень, і сервіси для управління бібліографією;

- «публікація» — інструменти, якими дослідники користуються для архівування та поширення власних опублікованих документів та даних, отриманих у результаті досліджень, пошуку журналів для публікації;

- «пропагування» — цифрові інструменти для поширення інформації про дослідження та їх результати: засоби для збереження й поширення плакатів і презентацій, ненаукові інструменти й інструменти для створення і підтримки онлайн-профільів дослідників;

- «оцінювання» — інструменти для рецензування документів поза межами наукових журналів та вимірювання їх цитованості, тобто видимості й впливовості результатів дослідження у світовому науковому співтоваристві.

З відкритих даних опитування Innovations in Scholarly Communication дисертанткою виокремлені відповіді респондентів з України, що дозволило визначити тенденції використання українськими науковцями інноваційних цифрових інструментів для підтримки наукової комунікації у 2015–2016 рр. Зазначено, що у відсотковому співвідношенні ці тенденції виявилися подібними загальносвітовим, при чому дослідники з України активніше використовували цифрові сервіси для пошуку та доступу до текстів наукових публікацій в електронних форматах, для отримання інформації про появу нових публікацій за визначеною тематикою дослідження, ніж сервіси для поширення протоколів, робочих нотаток, самоархівування пре- та постпринтів публікацій, даних досліджень і коду, бібліографічні менеджери, сервіси для отримання незалежних рецензій та відгуків на публікації. При цьому українські цифрові інструменти і

наукові ресурси вони використовували вкрай епізодично. Декларуючи прихильне ставлення до Відкритого доступу та Відкритої науки загалом, українські науковці натомість надавали перевагу публікації власних статей у наукових журналах традиційної (передплатної) видавничої моделі. Установлено, що масово популярною серед українських науковців була пошукова система Google Академія, серед авторитетних наукометричних баз даних вони надавали перевагу Scopus, тоді як дослідники у світі загалом активніше використовували Web of Science.

У третьому розділі «**Бібліотечні послуги з використання цифрових інструментів підтримки наукової комунікації в закладах вищої освіти**», який складається з трьох підрозділів, висвітлено результати дослідження стану впроваджених послуг з використання цифрових інструментів підтримки наукової комунікації в бібліотеках провідних ЗВО світу й України, запропонована базова структурна модель організації таких послуг.

На основі інформації, доступної на офіційних сайтах бібліотечних систем провідних університетів світу й України, було проведено дослідження бібліотечних послуг, упроваджених під впливом розвитку новітніх інформаційних технологій та пов'язаних з використанням цифрових інструментів для підтримки комунікації між дослідниками на всіх етапах їх наукової діяльності. Досліджувалися форми, у яких надаються такі послуги, та їх тематичне спрямування. Для дослідження були обрані бібліотечні системи топ-10 зарубіжних ЗВО світового рівня (Массачусетський технологічний інститут, Стенфордський університет, Гарвардський університет, Каліфорнійський технологічний інститут, Чиказький університет, Кембриджський університет, Оксфордський університет, Університетський коледж Лондона, Імперський коледж Лондона та Федеральна вища технічна школа Цюриха) та шість провідних ЗВО України (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Донецький національний університет імені Василя Стуса та Сумський державний університет), що були відзначені як топові у 2018 році відповідно до результатів однієї з найпопулярніших рейтингових систем QS World University.

Результати компаративного аналізу асортименту інноваційних послуг бібліотек ЗВО із супроводу наукової комунікації за допомогою цифрових інструментів відображають їх суттєві відмінності в Україні та світі. Якщо в досліджуваних бібліотеках провідних ЗВО світу найбільша кількість довідкових матеріалів й інформаційних заходів були присвячені етапу

«аналіз», який ґрунтується на цифрових інструментах, що призначені для обробки дослідницьких даних, то в бібліотеках ЗВО України інформація про сервіси, пов'язані з цим етапом дослідження, була взагалі відсутня. Так само, на відміну від сайтів бібліотек зарубіжних університетів, на сайтах бібліотек українських ЗВО відсутня інформація про послуги інформаційного супроводу за допомогою цифрових інструментів етапу підготовки дослідження. Натомість, у світовому бібліотечно-інформаційному обслуговуванні низьким виявилось представлення етапу оцінювання результатів наукових досліджень, тоді як у бібліотеках українських ЗВО цьому етапу приділяється значно більше уваги.

За результатами опрацювання відомих у світі класифікацій цифрових інструментів підтримки наукової комунікації, аналізу тенденцій використання цих інструментів дослідниками та нових послуг, що виробляють на основі застосування цифрових інструментів бібліотеки ЗВО України та світу, було розроблено базову структурну модель організації послуг з використання цифрових інструментів підтримки наукової комунікації в бібліотеках ЗВО, яку доречно використовувати в процесі впровадження нових та поліпшення якості й ефективності раніше впроваджених сервісів (рис. 1). Основними елементами моделі є: процес наукової комунікації на всіх етапах дослідження, для реалізації якого використовуються різноманітні цифрові інструменти; дослідники — користувачі бібліотек, котрі потребують кваліфікованої допомоги у виборі відповідних інструментів для реалізації ефективної наукової комунікації; високоякісні інноваційні послуги з використання цифрових інструментів підтримки наукової комунікації, які бібліотеки пропонують користувачам з метою задоволення їх інформаційних потреб; моніторинг ступеня задоволеності користувачів ефективністю цифрового інструментарію підтримки їх дослідницької комунікації, який здійснюють бібліотекарі-куратори.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження досягнуто мету дисертації, вирішено всі поставлені завдання, що дозволило дійти основних наукових висновків.

1. Швидкі темпи цифровізації наукової комунікації зумовили появу Science 2.0 та Open Science, призвели до стрімкої диверсифікації інноваційних інструментів підтримки дослідницьких проєктів, розширення асортименту бібліотечно-інформаційних продуктів та послуг, спрямованих на задоволення інформаційних і комунікаційних потреб учених на кожному з етапів реалізації наукового дослідження. Суттєві успіхи науковців у світі зумовлені зокрема й ефективною системою бібліотечно-інформаційного забезпечення розвитку світової науки. Недооцінка

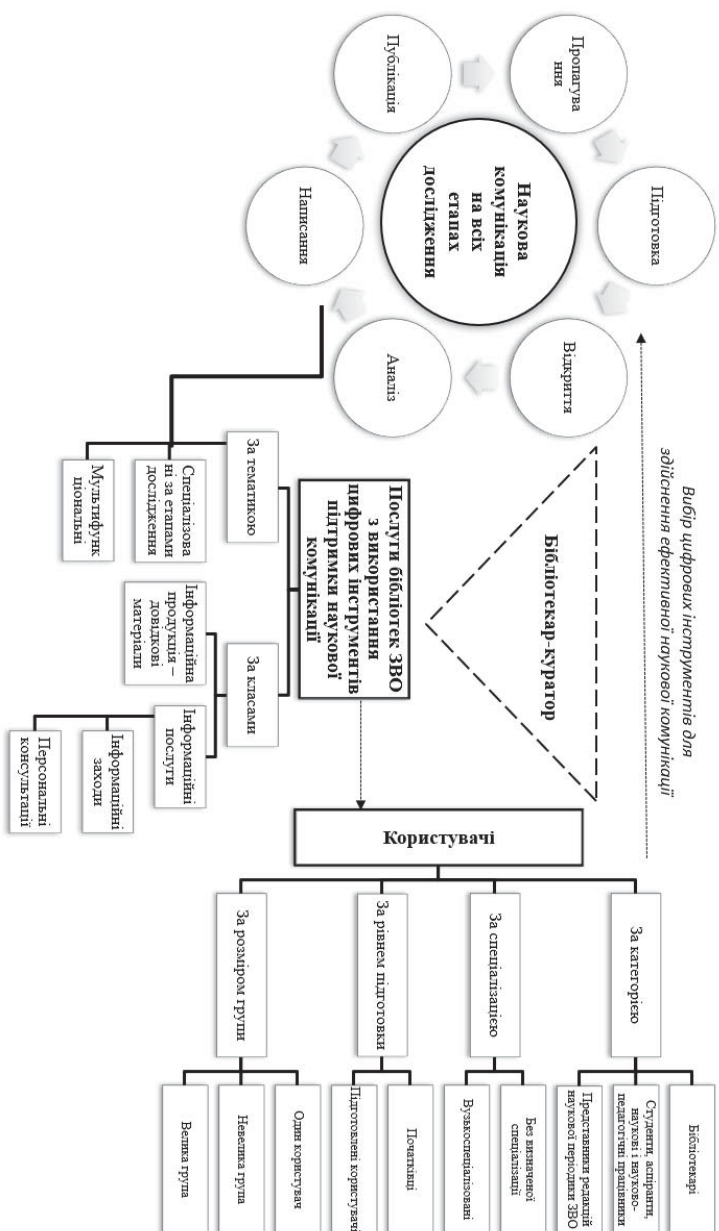

Рисунок 1. Структурна модель організації послуг з використання цифрових інструментів підтримки наукової комунікації в бібліотеках ЗВО

українськими бібліотеками потужного потенціалу супроводу наукової комунікації за допомогою цифрових інструментів не сприяє підвищенню конкурентоспроможності української науки, її інтеграції до світового наукового простору.

2. Своєчасність розроблення теоретико-методичних та організаційних засад системного впровадження послуг з використання цифрових інструментів підтримки наукової комунікації бібліотеками ЗВО України підтверджує й те, що зазначена проблема ще не була предметом узагальнюючого наукового дослідження. Аналіз фахової літератури та ресурсів інтернету свідчить, що більшість публікацій українських дослідників з трансформації бібліотечних процесів в умовах цифровізації присвячені, переважно, функції бібліотек з відбору, комплектування, опису, каталогізації, зберігання та надання доступу до інформаційних ресурсів у нових його форматах — електронні ресурси, мережні ресурси тощо (створення фондів електронних інформаційних ресурсів, їх інформаційно-аналітична обробка, створення репозитаріїв наукових документів, робота з електронними журналами, освоєння цифрових пошукових інструментів, вивчення інформаційних потреб користувачів з використанням цифрових ресурсів тощо). Тема інформаційних послуг, які бібліотеки почали впроваджувати, орієнтуючись на нові комунікаційні процеси в науці, що передбачають використання цифрових інструментів, майже не розглядалася, або згадувалася в працях, які стосувалися практичного досвіду окремих бібліотек. Це зумовило необхідність дисертаційного дослідження, його мету, завдання, об'єкт, предмет, методологічну базу.

3. Застосування методології соціокомунікативного, системно-діяльнісного, компаративного підходів, комплексу дослідницьких методів: класифікаційного, модельного, статистичного, контент-аналізу веб-сайтів бібліотек ЗВО дозволило запобігти фрагментарності й описовості наукової розробки проблеми, надати цілісне уявлення про сутність цифрових інструментів підтримки дослідницької діяльності як комунікаційного феномену, визначити резерви вдосконалення його опанування бібліотеками ЗВО України, розробити базову структурну модель організації ними якісних інноваційних послуг з використання цифрових інструментів підтримки наукової комунікації.

Евристичний потенціал соціокомунікативного та системно-діяльнісного підходів дозволив довести переваги застосування бібліотеками інноваційних послуг, що забезпечують наскрізний інформаційний супровід процесів підготовки, реалізації, поширення та оцінювання результатів науково-дослідної діяльності.

4. Найбільш раціональною міжнародною класифікацією, яка дозволяє визначити когнітивний потенціал цифрових інструментів підтримки

наукової комунікації, запропоновано вважати класифікацію Innovations in Scholarly Communication, що виокремлює як основні етапи дослідницького процесу, так і відповідні механізми й інструменти реалізації таких етапів як: «підготовка», «відкриття», «аналіз», «написання», «публікація», «пропагування», «оцінка». За результатами вивчення сучасного стану використання цифрових інструментів підтримки наукової комунікації дослідниками в Україні встановлено, що більшість з них недостатньо обізнана з можливостями таких цифрових інструментів, які допомагають науковцям шукати партнерів та джерела фінансування для проведення дослідження, отримувати сповіщення про появу нових публікацій з досліджуваної проблематики, знаходити авторитетні міжнародні журнали для опублікування результатів власних досліджень, створювати і підтримувати онлайн-профілі дослідників, отримувати незалежні рецензії на свої публікації поза межами процесу експертної оцінки в журналі та вимірювати їх цитованість. Ігнорування українськими науковцями означених комунікаційних інструментів знижує продуктивність і конкурентоспроможність їх науково-дослідної діяльності.

5. За результатами компаративного аналізу наявного в наукових бібліотеках 10 провідних ЗВО світового рівня та 6 провідних ЗВО України досвіду організації впровадження послуг з використання цифрових інструментів підтримки наукової комунікації в процесі дослідницької діяльності користувачів встановлено, що, на відміну від активної й цілеспрямованої роботи зарубіжних колег щодо застосування подібних сервісів у бібліотечному обслуговуванні, бібліотекарі України опановують означені процеси вкрай безсистемно й фрагментарно. У більшості бібліотек українських ЗВО майже відсутні заходи з інформаційно-методичної підтримки використання цифрових інструментів на базових етапах дослідження. Недостатня увага приділяється інформуванню науковців про цифрові інструменти для роботи з дослідницькими даними, важливість яких особливо помітна в роботі бібліотек провідних зарубіжних університетів. Невеликий відсоток інформаційних заходів і довідників з цієї проблематики, відсутність інституційних репозитаріїв наукових даних свідчить про те, що бібліотеки ЗВО України ще не зайняли важливу для них нішу збереження, опрацювання та доступу до дослідницьких даних. Натомість, в українських бібліотеках значний акцент зроблений на цифрових інструментах етапу оцінки результатів досліджень, яким у бібліотеках провідних університетів світу приділяється значно менше уваги. Сучасним сервісним трендом університетських бібліотек є надання послуг, спрямованих на ефективне представлення в інтернеті наукових журналів, які видають ЗВО України.

6. Базова структурна модель ефективної організації послуг з використання цифрових інструментів підтримки наукової комунікації в бібліотеках ЗВО має ґрунтуватися на наскрізному інформаційному супроводі всіх етапів дослідницького процесу, побудованому на основі вивчення інформаційних потреб і траєкторій розгортання комунікаційного процесу науковців — користувачів бібліотек. Задля забезпечення надійного зворотного зв'язку з користувачем важливим елементом моделі є система моніторингу ступеня задоволеності користувачів результатами застосування цифрового інструментарію підтримки їх комунікації в процесі дослідницької діяльності. Ключовим суб'єктом організації моніторингу є бібліотекар-куратор, який забезпечує консультування користувачів щодо коректності застосування різних інструментів підтримки наукової комунікації на всіх етапах дослідницького процесу та відстежує ефективність їх застосування, у результаті чого вносить корективи в організацію інформаційних послуг з підтримки наукової комунікації. Прикладом організаційної структури реалізації бібліотекою ЗВО означеної моделі є створення спеціалізованої Служби інформаційного моніторингу в Науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Т. Шевченка, важливою функцією якої є цифрове кураторство не лише профільних інтернет-ресурсів, але й науковців установи.

Проведене дослідження не вичерпує повністю проблем підвищення ефективності застосування бібліотеками ЗВО України цифрового інструментарію підтримки наукової комунікації. Перспективними напрямками подальшої розробки проблеми є вивчення ефективності впровадження інформаційних послуг з використання цифрових інструментів супроводу наукової комунікації бібліотеками ЗВО через дослідження динаміки та якості публікаційної активності авторів установи, розширення мереж міжнародної співпраці, інтеграції університетських наукових часописів до світового інформаційного простору тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дослідження:

Статті в зарубіжних виданнях,

що індексуються в міжнародній базі даних Scopus:

1. Nazarovets S., da Silva J. A. T., Nazarovets M. Challenge of Ukrainian academic librarians in an evolving scholarly publishing landscape // *The Journal of Academic Librarianship*. 2019. Vol. 45, № 1. P. 9–14. URL : <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2018.11.001>

Здобувачкою був здійснений аналіз фінансового становища бібліотечної галузі в Україні й опис цифрових інструментів, які використовуються бібліотекарями для пошуку якісних журналів.

2. Nazarovets S., Nazarovets M. Local journals and misleading metrics: A quantitative analysis of publication activity of LIS PhD students in Ukraine // *Bilgi Dünyası*. 2018. Vol. 19, № 1. P. 85–104. URL : <https://doi.org/10.15612/BD.2018.643>

Здобувачкою зібрані та проаналізовані дані про публікації українських аспірантів у галузі бібліотекознавства і журнали, в яких вони були оприлюднені.

Статті в наукових фахових виданнях України:

3. Назаровець М. А. Послуги університетських бібліотек з підтримки наукової комунікації // *Вісн. Харків. держ. акад. культури. Серія: Соціальні комунікації* : зб. наук. пр. 2018. Вип. 53. С. 96–108. URL : <https://doi.org/10.31516/2410-5333.053.09>

4. Назаровець М. Інноваційні інструменти в українській науковій комунікації // *Актуальні питання масової комунікації*. 2017. № 21. С. 8–23. URL : <https://doi.org/10.17721/2312-5160.2017.21.08-23>

5. Назаровець М. PR бібліотек вищих навчальних закладів у мережі інтернет // *Вісн. Книжк. палати*. 2013. № 12, С. 21–22. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2013_12_5

6. Назаровець М. Використання офіційної назви установи для репрезентації університету в системі Google Академія // *Вісн. Книжк. палати*. 2017. № 5. С. 33–36. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2017_5_11

7. Назаровець М. Служба інформаційного моніторингу як структурний підрозділ сучасної академічної бібліотеки // *Вісн. Книжк. палати*. 2016. № 8. С. 24–26. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2016_8_6

Наукові праці, у яких засвідчено апробацію результатів дослідження:

8. Назаровець М. А. Використання комунікаційних можливостей соціальної мережі Facebook бібліотеками ВНЗ // *Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства* : матеріали 5-ї міжнар. наук.-практ. конф. (11–12 вересня 2013 р). Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2013. С. 183–190. URL : <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/21325>

9. Назаровець М. А. Електронні інструменти для наукових досліджень: послуги бібліотек університетів світу // *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі* : матеріали міжнар. наук. конф. (15 травня 2018 р.) / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ. 2018. С. 115–117.

10. Назаровець М. А. Підтримка наукової комунікації за допомогою цифрових інструментів в університетських бібліотеках // *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку* : матеріали міжнар. наук. конф. (22–23 листопада 2018 р.) / Харків. держ. акад. культури. Харків. 2018. С. 149–151.

11. Сербин О. О., Назаровец М. А. Сервисы научной библиотеки им. М. Максимовича для повышения эффективности представления научных достижений университета в мировом информационном пространстве // Библиотеки в информационном обществе: сохранение традиций и развитие новых технологий: Эффективное использование информационных технологий и наукометрических инструментов в библиотечно-информационной, научной и образовательной деятельности : доклады II междунар. науч. конф. (1–2 дек. 2016 г.). Минск. 2016. С. 90–98.

Здобувачкою здійснений опис основних напрямів роботи Служби інформаційного моніторингу Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича КНУТШ.

Наукові праці, які додатково відображають результати дослідження:

12. Назаровець С., Назаровець М. Небезпека поширення псевдонаукових видань для розвитку науки в Україні // Вісн. Одеського національного університету. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. 2017. Вип. 22, № 1(17). С. 163–174. URL : [https://doi.org/10.18524/2304-1447.2017.1\(17\).104171](https://doi.org/10.18524/2304-1447.2017.1(17).104171)

Здобувачкою були зібрані та проаналізовані дані щодо кількості публікацій українських авторів, які були видані в журналах, які індексуються в Scopus, та кількості публікацій українських авторів у журналах виключених зі Scopus.

13. Профіль науковця в ORCID: реєстрація та наповнення : практич. посіб. / упоряд. М. А. Назаровець. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 31 с.

14. GOOGLE Академія для науковців : практич. посіб. / упоряд. М. А. Назаровець. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2016. 31 с.

АНОТАЦІЯ

Назаровець М. А. Цифрові інструменти підтримки наукової комунікації в бібліотеках закладів вищої освіти. — Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.03 — Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство. — Харківська державна академія культури, Харків, 2020.

Дисертація присвячена дослідженню впровадження послуг бібліотек закладів вищої освіти з підтримки наукової комунікації за допомогою цифрових інструментів. Проаналізовані зміни, які відбуваються в середовищі наукової комунікації, як головні чинники, що впливають на трансформацію бібліотек. У результаті проведення аналізу доступних класифікацій цифрових інструментів підтримки наукової комунікації, у процесі впровадження й оцінювання бібліотечних послуг запропоновано

використовувати класифікацію Innovations in Scholarly Communication, яка дозволяє розглядати всі інструменти відповідно до етапів процесу дослідження. Опрацьовані дані дослідження тенденцій використання цифрових інструментів для наукової комунікації в Україні. Проаналізовані послуги, пов'язані з використанням таких інструментів, які надаються в бібліотеках провідних закладів освіти України та світу. Акцентовано увагу на формах, у яких надаються ці послуги, і на їх тематичному спрямуванні.

Побудована базова структурна модель організації послуг з використання цифрових інструментів підтримки наукової комунікації в бібліотеках ЗВО, яка може бути стати основою процесу впровадження нових і поліпшення якості й ефективності раніше впроваджених сервісів.

Ключові слова: бібліотека закладу вищої освіти, бібліотечно-інформаційні послуги, інформаційні технології, наукова комунікація, трансформація бібліотечних послуг, цифрові інструменти, цифрові інструменти для наукової комунікації, Library 2.0, Science 2.0.

АНОТАЦІЯ

Назаровець М. А. Цифровые инструменты поддержки научной коммуникации в библиотеках высших учебных заведений. — Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата наук по социальной коммуникации по специальности 27.00.03 — Книговедение, библиотековедение, библиографоведение. — Харьковская государственная академия культуры, Харьков, 2020.

Диссертация посвящена исследованию внедрения услуг библиотек высших учебных заведений по поддержке научной коммуникации с помощью цифровых инструментов. Проанализированы изменения, которые происходят в среде научной коммуникации, как главные факторы, влияющие на трансформацию библиотек. В результате проведения анализа доступных классификаций цифровых инструментов поддержки научной коммуникации, в процессе внедрения и оценки библиотечных услуг предложено использовать классификацию Innovations in Scholarly Communication, которая позволяет рассматривать все инструменты в соответствии с этапами процесса исследования. Обработаны данные исследования тенденций использования цифровых инструментов для научной коммуникации в Украине. Проанализированы услуги, связанные с использованием таких инструментов, предоставляемых в библиотеках ведущих учебных заведений Украины и мира. Акцентируется внимание на формах, в которых предоставляются эти услуги, и на их тематическом направлении.

Построена базовая структурная модель организации услуг по использованию цифровых инструментов поддержки научной коммуникации в библиотеках ЗВО, которая может быть взята за основу в процессе внедрения новых и улучшения качества и эффективности ранее внедренных сервисов.

Ключевые слова: библиотека учреждения высшего образования, библиотечно-информационные услуги, информационные технологии, научная коммуникация, трансформация библиотечных услуг, цифровые инструменты для научной коммуникации, Library 2.0, Science 2.0.

ANNOTATION

Nazarovets M. A. Digital Tools for Supporting Scientific Communication in Libraries of Higher Education Institutions. — Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Thesis for a Ph.D. degree in Social Communications on speciality 27.00.03 — Book Science, Library Science, Bibliography. — Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, 2020.

The thesis is a comprehensive study of the directions of the implementation of new services of higher education institutions (HEI) libraries to support scientific communication using digital tools. The structural model of the organization of services on use of digital tools of support of scientific communication in HEI libraries is offered.

The changes taking place in the environment of scientific communication are analyzed as the main factors influencing the transformation of library services. The emergence of numerous digital tools, the establishment of new and discontinuation of obsolete tools, increasing the availability of data exchange in a constantly updated and increasing amount of information on the Internet contributed to the formation of new areas of library participation in scientific communication. Libraries are developing new services to meet the needs of the research process to help users navigate, analyze and evaluate information in the context of globalization and the rapid development of information and communication technologies.

The theoretical researches of Ukrainian librarians on the transformation of library services were analysed. The subject of their research was mainly the functions of libraries to support scientific communication solely in the context of archiving, saving and access to scientific information in new digital formats, and practically did not cover a completely different direction the development of library processes — information support of the use of digital tools for scientific communication, which is actively mastering by the librarians of Ukraine and the world as a whole. The necessity of conducting complex,

systematic research, with further development of the structural model of the organization of the services on the basis of the generalization of libraries practical experience, in particular, of HEI, is established.

The study of three classifications of digital tools for scientific communication has been conducted: Connected Researchers, DiRT Directory and Innovations in Scholarly Communication. It is proposed to use the classification Innovations in Scholarly Communication to disclose the specifics of the main digital tools, which allows viewing all the tools in accordance with the stages of the research process: preparation, discovery, analysis, writing, publication, outreach, assessment.

The freely available data from the Innovations in Scholarly Communication survey were worked out, from which respondents from Ukraine were identified to investigate trends in the use of innovative digital tools for scientific communication in 2015–2016 in our country. There are minor differences in the use of digital tools for scientific communication by Ukrainian researchers in comparison with researchers from all over the world.

Based on the information available on the official websites of library systems of leading HEIs of the world and Ukraine, library services were analysed that support the use of digital communication tools between researchers at all stages of their scientific activity. The emphasis is on the forms in which such services are provided, and on their thematic direction. For research, selected library systems of the top 10 HEI in the world (Massachusetts Institute of Technology, Stanford University, Harvard University, California Institute of Technology, University of Chicago, University of Cambridge, University of Oxford, University College London, Imperial College London, and Swiss Federal Institute of Technology in Zurich) and all HEI of Ukraine (V. N. Karazin Kharkiv National University, Taras Shevchenko National University of Kyiv, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Vasyl' Stus Donetsk National University and Sumy State University), from the results of QS World University rankings 2018.

Significant differences were established between the new services of libraries of HEI by the support of scientific communication with the help of digital tools in Ukraine and in the world. The lack of attention of libraries of Ukraine to the stage of work with research data has been revealed, while in the HEI libraries of the world this theme is the leading one. It was also found that Ukrainian libraries did not work on the support of the preparation stage of research using digital instruments. Instead, the topic of the evaluation of the results of scientific research was highlighted unreasonably high.

Based on the information obtained from the research, a basic structural model of the organization of services for the use of digital tools for supporting

scientific communication in HEIs libraries was built. The model can be taken as a basis in the process of introducing new and improving the quality and efficiency of previously implemented services. As the basic elements of this model it is suggested to consider: the process of scientific communication at all stages of research, for the realization of which various digital instruments are used; researchers — users of libraries that need to meet the information needs with the right tools for communication; and services for the use of digital scientific communication support tools, which libraries offer to users based on their information needs, based on the characteristics of the communication process during the study.

Keywords: academic library, digital tools, digital tools for scientific communication, HEI library, higher education institution library, information technologies, Library 2.0, library and information services, Science 2.0, scientific communication, transformation of library services.